

ОСОБЛИВОСТІ ВИРОБНИЧОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РІВНІ ДЕРЖАВИ ТА РЕГІОНУ

© Кучінка Т. В., 2017

Актуальність теми дослідження полягає у комплексному оцінюванні виробничої складової економічної кризи як невід'ємної частини механізму державного управління кризовими процесами. Значна увага приділяється визначенню величини індикаторів та їх характеристичних значень на рівні держави та Закарпатської області. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, побудови динамічних рядів; застосовано табличні та графічні методи. Наукова новизна дослідження полягає у визначенні рівня безпеки виробничої складової економічної кризи держави та регіону. Практична значущість полягає у можливості використання результатів дослідження для комплексної оцінки економічної кризи держави та регіону.

Ключові слова: економічна криза, індикатори, порогове значення, характеристичні значення індикаторів, рівні економічної кризи.

T. V. Kuchinka

Mukachevo State University

FEATURES OF THE PRODUCTION COMPONENT OF THE ECONOMIC CRISIS AT THE STATE AND REGIONAL LEVEL

© Kuchinka T. V., 2017

The article is devoted to the study of the economic crisis' indicators and appropriateness of the choice of indicators of the economic cycle as indicators of the system of economic security of regions and countries.

The topicality of the research consists in the integral estimation of the economic crisis' production field, as an inherent part of state crisis management. Much attention has been paid to the definition of indicators and their typical terms at state and Transcarpathian region levels.

Defining the indicators of crisis' production component will provide an opportunity to analyze quantitative and qualitative characteristics of economic process. The crisis process indices' nomenclature (indicators) is determined by the totality of the functional and structural crisis' features, peculiarities and level of economic development, type of state governing, and time realia. The crisis process indices' nomenclature is analyzed under the principles of system, hierarchy, relevance, uniqueness (as stimulants or disincentives of development) that allows to make regular and comprehensive monitoring of its values. The list of indicator or component sets is not sustainable, it can be supplemented and refined.

The indicator of C-type is a stimulant, – that is there exists a direct relation between the stimulant and integral evaluation mark.

The B-type indicator – is a disincentive, as there's a reverse relation (opposite) between indicator-disincentive and feedback rate.

The most common of indicators is a mixed A-type, which to a certain index rate is a stimulant, while in case of further increase becomes a disincentive part / subindex of economic security.

The production component is characterized by the following indicators: the worn-out degree of production means, the complexity of industrial production, the profitability of operating industrial enterprises, the worn-out degree of constructions, operating profitability of construction companies, the worn-out degree of tools' at transport and communication enterprises, operating profitability of transportation and communication companies, crops yield index; average annual milk yield per cow, the degree of depreciation of main assets in agriculture, hunting, forestry.

The general indicators' marks are identified according to crisis rates: value indicator, which is regarded as minimal or absolutely safe levels; value indicator, which is regarded as a critical level; value indicator, which is characterized as a dangerous level; value indicator, characterized as unsatisfactory; value indicator, which is assessed as satisfactory; value indicator, which is seen as the optimal level.

Scientific novelty of the research consists in summarizing the methods for determining the safety of production scale during economic crisis at state and region levels. The practical significance is in the ability to use results for processes' complex evaluation under the conditions of state and regional economic crisis.

Key words: economic crisis, indicators, threshold account, characteristic values of indicators, economic crisis rates.

Постановка проблеми. В умовах впливу глобалізаційних чинників та інтеграційних процесів важливим аспектом є оцінка економічної кризи. З метою своєчасної оцінки стану і перспектив розвитку економіки та мінімізації негативних тенденцій і кризових явищ необхідно мати системні знання щодо оцінки рівня економічної кризи, загроз і механізмів мінімізації негативного впливу на різних етапах розвитку.

Аналіз основних індикаторів економічної кризи свідчить про відсутність позитивних зрушень у цій сфері та незадовільні характеристичні значення вказують на критичний рівень кризових процесів. Означене підтверджує нагальну потребу у формуванні та впровадженні ефективного механізму управління кризовими процесами на рівні держави та регіону. Реалізація системної, послідовної антикризової політики забезпечить високі показники соціально-економічного розвитку країни та регіону, сприятиме утвердженню конкурентних переваг, оновленню національної економіки та її виходу з кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичні та теоретичні аспекти комплексної оцінки економічної кризи досліджуються: Національним інститутом стратегічних досліджень, Міжнародним центром перспективних досліджень, Інститутом еволюційної економіки, Інститутом економіки та прогнозування НАН України, вищими навчальними закладами.

Встановлення динаміки інтегральної оцінки кризового стану та їх складових припускає наявність відповідної методології, здатної максимально забезпечити адекватну діагностику рівня кризи держави та її складових з можливістю її порівняння з інтегральними пороговими (оптимальними) значеннями. У багатьох працях вітчизняних та зарубіжних учених розглянуто методологічні основи аналізу кризи у сучасних умовах, концепції та моделі забезпечення найважливіших складових; проаналізовано загрози та розроблено заходи щодо підвищення рівня безпеки.

Однак з урахуванням важливості досліджень недостатньо уваги приділено саме визначенню динаміки інтегрального індексу кризового стану та порівнянню його з інтегральними пороговими значеннями. Існуючі офіційні методики визначення рівня кризи не позбавлені недоліків, які звужують можливість їх використання. Поряд з окремими перевагами співіснує неспроможність їх використання для порівняння в одному масштабі динаміки інтегральних індексів з інтегральними пороговими значеннями, тобто ідентифікація стану кризи, що зумовлює розроблення відповідних заходів повернення його у діапазон порогових чи оптимальних значень.

Актуальність цієї проблематики та її значущість підтверджують необхідність проведення комплексної оцінки складових економічної кризи для ідентифікації рівня кризи як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, що і зумовило вибір теми дослідження.

Постановка цілей. Мета роботи – методологічно визначити особливості виробничої сфери на рівні держави та регіону.

Відповідно до сформульованої мети були визначені такі цілі:

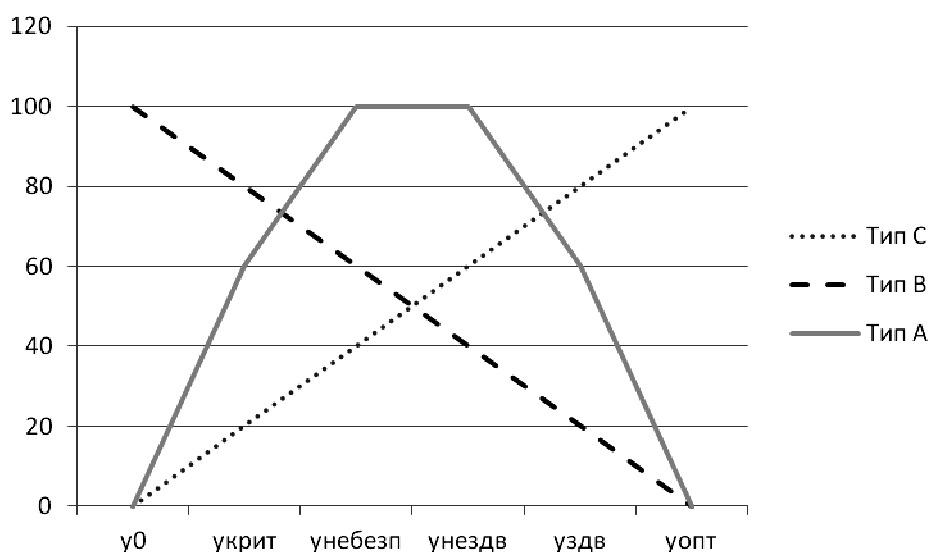
- дослідити сутність виробничої складової економічної кризи;
- визначити індикатори та їх характеристичні значення виробничої складової економічної кризи;
- провести аналіз стану виробничої складової економічної кризи держави та регіону;
- визначити рівень безпеки та найбільші загрози держави та регіону .

Виклад основного матеріалу. Виокремлення структурних складників кризового стану держави та регіону здійснюється з метою визначення можливих загроз, мінімізації наслідків кризи та подальше запобігання кризовим процесам у різних секторах економічної та фінансової діяльності, у соціально-демографічній сфері держави, а також з метою врахування інституційних особливостей державного управління цими сферами. Враховуючи це, основними взаємопов'язаними структурними складовими кризових процесів держави є: макроекономічна, інвестиційно-інноваційна, фінансова, енергетична, продовольча, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна, виробнича.

Виробнича безпека – це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у країні (регіоні), їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки [1, 2].

Визначення індикаторів виробничої складової кризового процесу, дає змогу глибше та достовірніше охарактеризувати цей процес. Номенклатура показників (індикаторів) кризових процесів визначається з урахуванням усієї сукупності функціональних і структурних ознак кризи, особливостей та рівня розвитку економіки, типу державного управління, специфіки часу. Номенклатура індикаторів кризових процесів визначається за принципами системності, ієрархічності, адекватності, однозначності (як стимуляторів чи дестимуляторів розвитку), що дає змогу здійснювати регулярний всебічний і коректний моніторинг їх значень. Перелік складових індикаторів або номенклатура індикаторів не є сталими, вони можуть доповнюватися та уточнюватися.

Індикатори, що характеризують кризовий стан, поділено на три типи: індикатори типу А, тобто ті, вплив яких є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор; індикатори типу В – дестимулятори; індикатори типу С – стимулятори, що показані на рисунку.

Типи індикаторів, які діагностують рівень кризи [1]

Індикатор типу С є стимулятором, тобто наявний прямиий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою.

Індикатор типу В є дестимулятором, коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок.

Найпоширенішим серед множини індикаторів є змішаний тип А, який до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор складової/субіндексу стану економічної кризи [3].

Приведення індикаторів, які є різними за типами (стимулятори, дестимулятори, змішаний тип), до інформаційної односпрямованості та розмірності тлумачень характеристичних значень відбувається за допомогою нормування (табл. 1).

Таблиця 1

Значення індикаторів для нормування виробничої складової економічної кризи в Україні [1]

№ з/п	Назва індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
		XL крит.	XL небезп.	XL нездв.	XL здв.	XL опт.	XR опт.	XR здв.	XR нездв.	XR небезп.	XR крит.
1	Ступінь зношення основних засобів промисловості, відсотки	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
2	Трудомісткість промислового виробництва, відсотки	4	8	10	15	20	25	30	40	45	50
3	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, відсотки	1	3	4	5	6	10	20	30	40	60
4	Ступінь зношення основних засобів у будівництві, відсотки	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
5	Рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва, відсотки	-1	3	4	5	6	10	20	30	40	60
6	Ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотки	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
7	Рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту та зв'язку, відсотки	-5	0	1	3	5	8	10	12	13	15
8	Урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	15	20	25	35	45	55	75	95	100	150
9	Середній річний удій молока від однієї корови, л	3000	4500	5000	5500	6000					
10	Ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, відсотки	5	7	10	15	25	35	45	55	65	75

Виробнича складова характеризується такими індикаторами:

- ступінь зношення основних засобів промисловості;
- частка високотехнологічної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції;
- трудомісткість промислового виробництва;
- рентабельність операційної діяльності промислових підприємств;
- ступінь зношення основних засобів у будівництві;
- рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва;
- ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку;
- рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту та зв'язку;
- урожайність основних зернових та зернобобових культур;
- середній річний удій молока від однієї корови;
- ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві.

Значення індикатора виробничої складової економічної кризи України за аналізований період представлено у табл. 2.

Протягом аналізованого періоду значення індикаторів виробничої складової кризового стану характеризуються нестабільною динамікою. За визначеними характеристичними станами їх можна зарахувати до значень незадовільного, задовільного, оптимального стану. В окремі періоди значення індикаторів перевищували порогове значення, переходячи у зону абсолютно небезпечного або критичного рівня [7].

Аналіз проведених досліджень на рівні держави засвідчує:

- індикатор ступеня зношення основних засобів промисловості показує тенденцію до поступового зростання. Оптимальне значення знаходиться у межах 30–40 %. Максимальне значення становить 76,9 % у 2015 р., мінімальне значення – 51,5 % у 2006 р.;
- індикатор трудомісткості промислового виробництва характеризується критичним значенням. Оптимальним вважається трудомісткість на рівні 20–25 %. Максимальне значення становить 4,12 % у 2013 р., мінімальне 2,5 % у 2004 р.;
- індикатор рентабельності операційної діяльності промислових підприємств характеризується зменшення показника упродовж 2004–2015 рр. Оптимальним вважається 6–10 % рентабельності. Максимальне значення 5,8 % у 2007 р., мінімальне – 0,9 % у 2015 р.;
- ступінь зношення основних засобів у будівництві коливається у межах 40,8–58,8 %, Оптимальним вважається від 30–40 %, в Україні цей показник перевищує вказані значення;
- рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва має від'ємну тенденцію, про що свідчить критичний стан цього показника;
- ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку стрімко зростає, і лише у 2015 р. він зменшується. Оптимальне значення змінюється від 30–40 %. В Україні прослідковується високий ступінь зношення на підприємствах транспорту та зв'язку;
- рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту та зв'язку часто змінюється, навіть спостерігається від'ємне значення у 2014 р.;
- урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання збільшується з кожним роком. Оптимальне значення варіюється з 45–55 %. Середнє значення становить 32 %;
- за період 2004–2015 рр. середній річний удій молока від однієї корови зріс у 2 рази. Максимальне значення 4644 кг, мінімальне – 3201 кг;
- ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві показує поступове зменшення показника. Характеристичні оптимальні значення коливаються в межах 25–35 % у 2011–2013 рр.

Значення індикаторів виробничої складової економічної кризи України, 2004–20015 рр. [5, 6]

№ з/п	Назва індикатора	Значення індикатора, роки											
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014**	2015**
1	Ступінь зношення основних засобів промисловості, відсотки	58,3	57,9	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9	56,8	57,3	56,9	60,3	76,9
2	Трудомісткість промислового виробництва, відсотки	2,5	2,7	2,6	2,57	2,57	2,67	3,47	3,46	3,85	4,12	3,58	3,07
3	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, відсотки	3,3	4,7	5,5	5,8	4,9	1,8	3,5	4,7	3,4	3	1,6	0,9
4	Ступінь зношення основних засобів у будівництві, відсотки	48,5	45,1	40,8	39,3	41,0	46	50,1	58,8	55,1	51,9	54,4	53
5	Рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва, відсотків	*	*	*	*	-2,7	-0,9	-1,5	0,2	-0,1	0	5,8	-7,6
6	Ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотки	49,9	48,5	60,4	66,9	82,4	83,9	94,4	95,6	96	96,7	97,9	51,7
7	Рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту та зв'язку, відсотки	*	*	*	*	6,9	8,5	5,6	6,1	5,4	3,5	-1,7	1,1
8	Урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	28,3	26,0	24,1	21,8	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2	39,9	43,7	41,1
9	Середній річний удій молока від однієї корови, кг	3201	3487	3655	3664	3793	4049	4082	4174	4361	4446	4508	4644
10	Ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, відсотки	51,1	52,2	48,2	46,2	45,7	39,6	40,8	32,6	34,6	35,8	38,8	38,9

*Згідно з Держкомстатом дані наводяться з 2008 р.

** Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

**Значення індикаторів виробничої складової економічної кризи
Закарпатської області, 2004–2015 рр. [8]**

№ з/п	Назва індикатора	Значення індикатора, роки											
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Ступінь зношення основних засобів промисловості, відсотки	46,2	44,8	45,3	47,3	46,9	53,7	55,2	56,7	45,0	58,2	57,3	48,9
2	Ступінь зношення основних засобів у будівництві, відсотки	49,6	50,4	43,1	49,1	48,4	43,6	41,1	39,6	47	42	52	46,8
3	Ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотки	43,5	44,1	40,9	57,5	38,9	65,7	92	88	86,3	75	70,6	64
4	Урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	41,6	37,0	35,0	36,0	36,8	32,0	23,5	31,9	33	37,1	38,7	37,5
5	Середній річний удій молока від однієї корови, кг	2018	2274	2295	2345	2388	2440	2465	2610	2735	2802	2345	2284
6	Ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, відсотки	67,7	66,7	52,7	51,4	54	21	20,3	32	38	42	29	26,5

Аналіз проведених досліджень на рівні регіону свідчить про те, що (табл. 3):

- індикатор ступеня зношення основних засобів промисловості Закарпатської області показує задовільні та незадовільні значення показника. Оптимальне значення знаходиться у межах 30–40 %. Максимальне значення становить 58,2 % у 2013 р., мінімальне значення – 44,8 % у 2005 р.
- ступінь зношення основних засобів у будівництві коливається у межах 39,6–52 %, Оптимальним вважається 30–40 %, у Закарпатській області цей показник перевищує зазначені значення;
- ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку надзвичайно стрімко зростає у 2010 р. Оптимальне значення змінюється від 30–40 %. У Закарпатській області прослідковується високий ступінь зношення на підприємствах транспорту та зв'язку;
- урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання збільшується з кожним роком. Оптимальне значення варіюється з 45–55 %. Середнє значення становить 35 %;
- середній річний удій молока від однієї корови зростає, але за останні роки трохи знизився. Середнє значення індикатора за аналізований період становить 2416,7 кг.
- ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві показує поступове зменшення показника. Характеристичні оптимальні значення коливаються в межах 25–35 % у 2014–2015 рр.

Проведене дослідження особливостей виробничої складової кризового процесу дає можливість провести порівняльний аналіз значень індикаторів України та Закарпатської області (табл. 4).

**Порівняльна характеристика значень індикаторів виробничої
складової економічної кризи України та Закарпатської області**

№ з/п	Назва індикатора	Україна		Закарпатська область	
		середнє значення за анлізований період	характеристичне значення індикатора	середнє значення за анлізований період	характеристичне значення індикатора
1	Ступінь зношення основних засобів промисловості, відсотки	60,4	XRнездв	50,5	XRздв
2	Ступінь зношення основних засобів у будівництві, відсотки	48,6	XRздв	46,1	XRздв
3	Ступінь зношення основних засобів на підприємствах транспорту та зв'язку, відсотки	77	XRкрит	63,9	XRнездв
4	Урожайність основних зернових та зернобобових культур, ц з 1 га площі збирання	32,03	XLздв	35	XLздв
5	Середній річний удій молока від однієї корови, кг	4005,3	XLнебезп	2416,7	XLкрит
6	Ступінь зношення основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, відсотки	42,04	XRздв	41,7	XRздв

**Розроблено автором.*

Висновки. Кризовий процес є складним і багатограним поняттям, яке, на наш погляд, більше характеризується виникненням проблем у соціально-економічному середовищі. Моніторинг рівня економічної кризи дає змогу своєчасно виявити існуючі та можливі загрози у діяльності і розвитку держави та регіону. Головною метою оцінки рівня кризи є: забезпечення стану економіки, за якого досягається необхідний рівень соціального, політичного, фінансового, економічного розвитку країни, невразливість і незалежність економічних інтересів відповідно до зовнішніх і внутрішніх загроз і впливів; забезпечення умов щодо ефективного функціонування окремих структурних компонентів економічної системи і забезпечення потенціалу у розвитку країни і зростання у майбутньому.

Перспективи подальших досліджень. Подальша робота буде спрямована на дослідження інших (окрім виробничої) визначень складових економічної кризи та побудову методики формування інтегрального індексу оцінки економічної кризи.

1. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки України № 60 від 2.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmi.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.
3. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю. М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44–58.
4. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. / Ю. М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>.
7. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
8. Офіційний сайт Головного управління статистики в Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>.